

ԼՐԱԳԻՐ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ, ԱՌԵՒՏԻԿԱՆ
ԵՒ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱՏԼԻՒ ՀԱՅՐԱՐ 2. 1850 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 9.

ԻՐԱ ԵՒ ԱՊՐԱՐԱՆԻ ԼՐԱԳՐԱՆ

Արարատեան երկիրն իր համար յատուկ լեզու չունի այժմ. նորա յատուկ լեզուն այն է, որն որ Իրանաց գաւառումն կամ Իջմիածնի չորս կողմն կ'ըսան. Բայց եւթէ փոքր ինչ հեռանաւս այս միջակէտէն, Արատանի Հայոց լեզուն կ'ըսեն, կամ Քիւրդտանի, կամ Օսմանցայ. Այս լեզուքն Թէոքրա Հայերէն են, բայց միմեանց հետ մեծ դանազանութիւն ունին. Այն լեզուքն եւս, որով կ'ուղագրվին այժմ Բաղմուսիւն, կամ Արշալոյս Արարատեան, միայն Օսմանցայ մաքրեալ լեզուքն են. Իսկ Աղբաւիւր Հոգհատանի լրագրի լեզուն Տաղայեցոց լեզուքն տեսիլ կ'արմարի. Սեր Արարատ լրագր

զրի լեզուն, այժմ կանաւ լի արտաւանդ լեզուն կուլենը յաղակեցնել:

Եստ որի եւ որ լի հայրենաց լազարեանց շենորան՝ որպէս որենը է հաստատել, որ նորա աշակերտքի խափն պարզ հայրենի լեզուաւ Հանդուցեալ լի հայրենաց լազար Յովակիմի զորով աշակերտս գրոյ՝ կարելի է համարեալ աւել, թէ այն Որոտարաւեացց պատարի հայրենի լեզուի նահապետն էր. նորա լեզուի եւ սրտատանութեան ձեւերն եւ հանդուցեաց լազար Ուրդարաց իրօջենց՝ պարզ հայրենի խօսակցութիւնն, այն երկուց մայրաքաղաքաց, եւ մանասանց այժմեան շենորանի մէջ հասարակեալ հայրենի լեզուի հին զրկն, եւ այն լեզուն կարելի է լազարեան լեզու անուանել. որ հետէ է կոտիա աշխարհաբանն, եւ շատ մերձաւոր զրոյ լեզուն, բոց ասանց խոսեալով եմն. խոսակցութեան բառն իւր սահմանաւոր նշանակութիւնն ունենալով: Եւ սրա պատճառն այն էր, որ ամենայն երկիրներէն այն շենորանը աշակերտք հաւաքեցան: Եւ այժմայն ալ որ շատ լեզու լեւանա ականց էին գնում՝ աշակերտաց խօսակցութեան. եւ նոցա լեզուէն հեռացումէն ունենայն խոսք եւ անձանի գաւառաւորն բուսերն, եւ աշխատութիւններն. եւ որն որ լինումը ակարծ եւ ըստ կանոնի, այն էին թարգման. այս պատճառաւ շատ ժամանակի մէջ աշակերտաց զանազան գաւառաւորն պարզ հայրենի խօսակցութիւնէն կողմնէն մի պարզ հայրենի լեզու, որն որ այժմ հասկանալի է թէ՛ Օտանդուց, թէ՛ Վարսից, թէ՛ Քրդ տանի եւ թէ՛ լի արտաւանդ լազար, եւ իւրեան յառակութեանէն աւելի մերձաւոր լինելով Երեւանի հայրենի պարզ լեզուին, որով անապէս կ'աւելի լազարեան լեզու: Սեր կամքն էր այս լազարեան խոսքին. այն լեզու աւ շարաւրել. բայց առ ժամանակ հետքնով չանը հասարակաց կամեցողութեանն. եւ սկանք այն լեզուաւ զրկն. որն որ մերձաւոր է լազարեանի եւ լազարեանաց կողմ. Ուր

Մէկ Հար. իւր որդւոց հետ խօսելու ժամանակն հար-
ցնում է, թէ գու. ի՞նչ էս կարծում, աշխարհագրութիւնն
ի՞նչ պէտ ուտումն է: Արքին պատասխան է տալիս. Աշխար-
հագրութիւնն այնպէս մէկ ուտումն է, որ մարդոց համ. կը
լուստաղի. համ. էլ կ'ըզարմայնի:

Հար. Արք. Եւդ այս ասածդ հաստատել է:
Արք. Այս ուտումն յոտկութիւնն իմ. այդ բանին կարող է
հաստատութիւնն տալ. որովհետեւ ո՞ր ուտումն կարող է լի-
նել զըզարմայն բան զայն, որ մեզ պիտի ապ. տեղեկութի
հաղաւթնութի համար, որ ամենայն տրտածաց բնակարան է:

Աշխարհագրութիւնն մեզ բացայայտում է նոյա տարա-
ծութիւնն, չափն, կերպարանքն և շարժումն Աշխարհագրու-
թիւնն բնական պատմութեան օգնութեամբ մեզ սովորեց-
նումն է թէ ի՞նչ յատկութիւններ ունին հոգն, ջուրն, մթն-
նոյշաբն:

Հար. Ես չեմ հասկնում ի՞նչ է մթնոյշաբն:

Արք. Մթնոյշաբն է թանձր և զմաւորան դոյրելներով
լցված օդ, որ մեր հոգապանութի չորս կողմն փակ լծած է:
տակա ինչ հեռու մեղմէն Ա երջայէս Աշխարհագրութիւն
մեզ կ'սովորեցնի, որ մեր հասկնանք, խմանաք թէ աշխարհի
վերայ ի՞նչպէս տեղութիւններ կան, ի՞նչպէս ելկիւններ, ի՞նչ
պէս բաղադրեր, և այլ ի՞նչ խմանաք արժանի տեղեր Այլ
որ մեզ այն տեղերը կ'արբիւցնի, յետոյ կ'սկսի բնեւոր մեզ
խմայանել. թէ այն ելկիւններուն ի՞նչպէս մտրդիկ են բնակ-
ված, ի՞նչ օրէկիւններ ունին, ի՞նչ կառավարութիւն ունին,
ի՞նչով են խանց արդարապէս գտնում, ի՞նչ աղակներ, ու-
վարութիւններ ունին, ի՞նչ առուտուք ունին, ի՞նչ ուս-
մանք և ի՞նչ արհեստներ ունին:

Հար. Մարդիկ ի՞նչ ճանապարհով հասնն այդ բան տեղեկուելու:
Արք. Առաջ դառն ծովային կողմնացոյցը. յետոյ սկսան
շատ ճանապարհորդութիւններ անել: շատ անգամ պար-
տեղան աշխարհի չորս կողմն:

Հար. Ես հաւատում մ'որ ճմարկա լինի ասածդ, թէ
ծովային կողմնացոյցի գտնելը, և շատ անգամ աշխարհի
հարող ունի չորս կողմն պարտկը՝ աշխարհագրութիւնն կա-
րողայանն պայծառացնել, կայարեւութեան ծայրը հասնել:

բայց եւ չեմ իմանում թէ թիւ է ծովային կողմնացոյցը :

Որքի՛ Օտոմանցի կողմնացոյցը մեկ տուի է, որ 'ի մէջն կայ սրածայր ոսեղի նման երկաթի սրաք, և այս երկաթի սրաքի ծայրը՝ մազնիս է քսած, և տակն էլ ունի երեսուն և երկու քամիներու անունները՝ բոլորակ ձևով գրած: Ըմենեյուն յայտնի է՝ որ երկաթը՝ եթէ մագնիս քսած լինի, միշտ դէպ 'ի Հիւսիս'իւ պտըտի Ըն ջրամիներու անունները գրած պատկերի բոլորակի կեդրոնումը, մշտեղումը ցցած է մէկ ասեղ. և այն մոզնիս քսած երկաթի պաքն, այն ասեղի վերայ սողեցրած է այնպէս, որ միշտ այն պաքն շարժելով, դէպ 'ի Հիւսիս մոտիկ կ'անէ. և նաեւ մէջ դրած մամանակն՝ իւր շարժելովն ճանապարհն զոյց կուտայ:

Հայր՛ Ըպա մարդիկ թիւչպէս էին ծովերումը մանդալիս նստով, քանի որ այն կողմնացոյց տապելալ գործերն չունէին. գիտես՝ որ դեռեա 400 տարի չկայ, որ գտնվել է այն կողմնացոյց գործերն:

Որքի՛ Համարեա թէ ծովի ափերէն չէին հեռանում, և լցնածաւալ օվկիանոսն չէին ճանաչում. միայն մէկ քանի աստղեր էին ճանաչում, և նրանցմով իրեանց ճանապարհն դրոտումէին:

Հայր՛ Եթէ այդ կարծիքներդ ճշմոյրիտ լինին, օրեմն շատ պիտի զարմանանք մենք, երբոր կարդումենք Եգիպտացոց Պաամուսթեան մէջ, թէ նոցա մէկ թագաւորն՝ Եբունով անուն, որ Քրիստոսի ծնունդէն միշտաբար տարի ասաց թուաւորութիւն էր անում, հրամայեց Փիւնիկեցոյ ծովաշրջիկներուն, որ Ըփրիկացի չորս կողմն պտրտին:

Որքի՛ Ըն փիւնիկեցոց ծովաշրջիկներն գրեթէ երեք տարումը հազիւ կարողացան կատարել այս գործը. դուքս եկան ճամբոյ Պարսիկ ծովէն, և դարձան յետ՝ Միջերկրական կամ Սպիտակ ծովէն:

Որով հետեւ շատ անգամ մարդիկ պատեցան տշխարհի չորս կողմն, այն պատճառաւ փորձեցին, քննեցին և տեսան որ աշխարհն բոլորակ ձև ունի. այս կարծիքի վերայ հաստատվեցան: Ըլն լուսնի խաւարելու ժամանակն երեւումէ՝ որ աշխարհի շուրջն լուսնի փայլ ընկնում է բոլորակաձև, կոյր: Եւ բայց յայտնանէ՝ ծովերով ճանապարհորդութիւն անողներն՝ առաջ տեսնում են սօրերու ըարձր ըարձր:

գլխավորներն, և աշտարակներն ծայրերն, և ապա նոցա ստորոտներն, այսինքն յած տեղերն:

Հին ժամանակն՝ երկրի միայն երեք մասուներն էին ձանաչում, Լւարդա, Բօխ, և Բերիկէ: Բայ՝ Քրիստոսփոր Քոլումբոս 1492 թուին գաւառ և չորրորդ մասն, որ անուամբ մէկ այլ ծովալորձիկ նաւապետի Բերիկոսի Սեպուլչոյի ուսուէցաւ Բերիկոս:

Քոլումբոսէն յետ՝ ծովալորձիկներն աւելի համարձակ եղան, Զորմուղացիք, և մանաւանդ Եգիպտացիք, Լւրեանց բազում անգամ՝ ձանաչալորդու թեամբ ուշխարհէ չորս կողմն՝ մեծ համբաւ ստացան:

Բն միջոյին՝ որ մեկ քանի Սեբերու փոքրաւորներ Կապիտոկոյէն դէպ ՚ի Բրեւեր՝ պառտում էին մէկ այնպէս ձառնայ, որ կարողանան մինչև Բրեւեան Բերիկոյ ծովի տալներն հասնցանել Լւրեանց մողելիների առուտուին, մէկ հառ Ռուս հետաքրքիր և բան խնացող՝ 1776 թուին սկսած է Բրեւեան Բերիկոսէն ձանաչարհ գորս գալ, և դէպ ՚ի Զորմուղային Բրեւեանկոյն դնալով՝ Բրեւեան Եգիպտոսանի ծովի տալներն հասն երեւան և հինգ որ ձառնայ քաշերով. այստեղաց իւր ձանաչարհն ուղղում է մինչև Բերիկոյ, և 1788 թուին փրագաւտնում է իւր հոյքները. և այս ձանաչարհորդութեան ժամանակն թէ ջրով և թէ ցամաքով՝ մոն է գալիս զանազան ուշխարհներ, որն որ կ'գտնվին այս մեծ ցամաք երկրի Բրեւեան ծովի տալներն:

Բայ՝ մեր խնամաւորն, որ եթէ երկու ձանաչարհորդք որ միև նոյն տեղէն դուրս գան, մնալ երկայ դէպ Բրեւեր և միւսն դէպ Բրեւեալ, միմեանց պիտի պատահին միև ուշխարհումն, ոյն պատճառաւ՝ որ ուշխարհք բոլորակ է:

Մենք խնամում ենք՝ որ ուշխարհի երկու բաժնն ջրով ծածկած է. Բն լայնածաւալ հաւաքումն աղի ջրոց՝ որ մեր ծով ենք տառւմ, մեր հողապունտի խոր խոր հովիտներն են:

Հայր Խնդ պատճառաւ դու յիշեցիր ալի ջրերն. Սեբի Եթէ ծովի ջալն աղի համ չուենալ, շուս կ'հոտեր, որովհետև գետերու նման ընթացք, փախել չունի, և մեծամեծ նաւերն նորս փերա մանգալու չէին կորուրանար:

Հայր Բն հողապունտի լեռնիկներն առաջմաններն են,

Թէ յետոյ փոխեն ցան:

Արեւ. Յ. ԲՏԵՂԵՂԻՆ մեծ և սարսափելի ժողովաւ թիւն ա-
րաւ. յոյժս հին բնակիչներուն աշխարհի երեսին ծաղից, Կոյ
խը բնաւանդին միայ՝ այն մեծ բաւարարութեանն որսաւ
մեջաւ, և ուսաւ երկրագործութիւն անել: Արարիլն է հա-
մարիլ, Թէ ինչ արհեստներ որ կային ջրհեղեղէն առաջ,
Կայի որդիքն նորոգեցին:

Կոյ գեւեւս կենդանի էր, որ նորա որդիքն և Թոռներն
ոտորան շատապէս էին. որ չէին կարողանում՝ բախանց տեղի
Եփրատ գետի մօտի տփերումն, այն որսաւանաւ. իրենանց
մեջ բաւանդին երկիրն՝ որն որ ոյժով՝ բնակչոր լի էին:

Այս կերպիս առաջ Բ. Կիս լըրջին ցաւ բնակիչներով և
ապա Բ. Կիսիկա և Եւրոպա:

Հարա Բ. Կիսիկայն տայա:

Արեւ. Այս հարցանմար գեւեւս վնաս չէ. Կշեւում է որ
Բ. Կիսիկայի առաջին բնակիչքը գնացելին հին աշխարհին՝
Արեւիտ Բ. Կիսիկայն ծովն անկերէն Արարիլն է՝ որ ալեկո
ծութեան սրունաւաւ, կամ՝ ծախարծութեան պատճառաւ,
մարդիկ հասելին այն տեղեր, կամ՝ մարիներէն իրէին թախա-
նախան, ի՞նչ տեղաց տեղ փոխուլ, որսաւաւ. որ նորա հաւ-
տածուն. բնակութիւն չէն աւելցած, ոյլ միշտ մեկ երկրէ
գնացելին միւս երկիրն, որովհ որ տարւոյ եղանակն. կամ
կարմնայ որսն, խլրանոց անոանոց մոռնալը պահանջելն,
կնչոյէս որ ոյժով՝ կարեն իններն, Թոռնկաւաններն, և շատ ա-
րարներ կան:

Այս հին Թախաւանան ողջերից շատն խլրանոց հին օտ-
փորութիւններն Թողելին, և երկրագործութեան են հետե-
ւած: Բիւլ զիչ երկիրն էլ ոյլ ձեւ ստացաւ: Արարիկուն կամ
անաւաններն՝ ուր որ արեգակին ճառագայթ էր չէր թա-
փանցել, որ ըստ օրն ապաւեցան՝ օրն յատակիցաւ և ա-
ռողջօրցաւ: Արարիլ ժողովարարութիւն ապսկիցան: Եւ իրենոյ
օղունն անթլեցոյց որ առաւառք անին. մեծաւմծ բարպաւ-
կան համարանքութիւններ տալոյն բան:

Հարա Բ. Կիս այն, ես կարծում,՝ ո՛րքանն կ'լինին աշխարհի
բնակիչները:

Արեւ. Արշակ որ մեզ յայտնի երկիր կոյ, նոյն բնակիչ
ներն կարելի է որ լինին չորս հազար միլիոն. երկոյ հա-

Կար արարի առաջ՝ Երկրորդս և Բարեկամս շատ բնակիչ
ներ ունեին, բայց նոյն ժամանակին Գերբնեմիայի և Երանայի
մէջ՝ շատ երկիրներ անմարդաբնակ էին։ Սերք գիտենք որ
այժմ՝ ամենայն բան փոխարկելի լին։ Արաւելք Զեւսիային Բ
մերկիւր Բրեւելան ծախ արեցին։ Երկու հարկւր տարի ա
ռաջ այս բարեկամի երկիրն ճածկած էր, անարի տնաւոր
և զարհուրելի անտառներով։ Այժմ այն տեղի օդն պարզ
է, գեղարկի բարդները կան, դռարանքի դարձեր կան, ան
թէր դիւղեր և կալուածներ կան։ Այլ թէ միայն մարդիկ
այդն գաղանները և անձեկերը մէկ աշխարհէն միւս աշխարհ
փոխադրելու են։ Երկրորդը արարի առաջ Սաբերոյ կղզին
ծածկված էր խմոր մեղրներով։ Փարթաւադիք այս մեղ
րներն ոտք չկն և նորա մեկերի մէջ խաշողի վաղներ տըն
կերին, այն որ բնակէին Երեւել կղզին։ Շատ ժամանակ
չէ՞ որ խաղաղի վաղն անկողնաւ Զրուանան բարի յաւայ
առած տեղն, կամ՝ Աղլայի տեղն արան։

Երկրորդէն մինք ստացանք ծրարտա (Երկրին) և գետ
նի խմոր։ Երկրորդս ստացիւնք շաքար և բրնձ։ Պար
սիկ երկրէն ստացիւնք տարբարն որդ և գեղձ (շաւարաւ)։
Պատմութեա թարգմէն՝ բերնեցաւ այն տարին որ կանգն դա
մադիւ։ Դասարանք բերնեցաւ լալին և ծիլանն։ Չիտան
չենք՝ տեղանին։

Երկրի վրայի բնակիչներու մէջ կան շատ մի խմորաւոր
մարդիկ՝ որ մեկկնեկէ դանադանաւան թէ մարմնով, և թէ
բնութեամբ։ Ոմանք մարմնով օղիտակ են՝ որպէս Եւրոսո
յիւ։ Ոմանք սեւ են՝ որպէս Վիրիւր բնակիչներու մեծ մասն։
Ոմանք խուխ են՝ որպէս Վիսայի մարդաւորն։ Ոմանք կար
միւր պղնձի գոյն ունին, որպէս Վմերիկայի հին բնակիչներն։
Ոմանք հասակաւ մեծ են՝ որպէս Պատուեւադիք, որ Սա
գերմանան ներաւի մաս են բնակված։ Ոմանք մարմնով մանր
են, որպէս Լապլանդայիք, Վանդեմոնդիք և այլն։

Սարդ կան բաւաւորութիւնն կոկերու կոյ էլմային, կե
րած կէրակալներէն, խրեանց ապկերու եղանակներէն, և մա
նուանք՝ խրեանց մնուորէն։

Եւրոպայիք միջահասակ են մարմնով։ շատ գիտութիւն
ներ և շատ ուսումներ ստացան և հարեցին, և նոյն նման
Լատուերիւր աղբ չկան աշխարհի վերայ։

Հայր ի՞նչ կ'ընանակէ լուսաւորեալ ազգ:

Որքէ: Լուսաւորեալ կառնի ոյն ազգն, որ կ'կառաւարդի ճշմարիտ և օգտակար օրէնքներով, երբ որ սոս օրէնքներն հաւասար լսու Լուսաւորեալն և բնական օրինոց կ'ազգայն վնն և գործ կ'ածվնն Տնարդի, խնայողութիւն և կատարած ազգը՝ կառնի վարդապետ և բարբարոս: Լիկիկա և Լմիկիկա շատ կան այս ազգերէն, որ խրեանց պատանայ համար՝ կը խորովն և կուտեն իւրեանց նման մարդոցը: Որովհետեւ Լուսաւորեալ շատ բնարձակ էրկիւնըտե աղքատե տեղեկն ուղիարհի միւս երեք մասունքներուն մէջ. քրիստոնէական հաւատոյ տարածութեան շատ շահ ունենցաւ. բարբարոսները սոս վնջան՝ թէ ի՞նչ է մարդասիրութեան և արդար իրաւանց ողորտաւորութեան:

Օգտաւոր Սխալմանք:

Մէկ յախ ծախողի ազգ իր վարպետի խնամում է, որ դժոխքը նման է մէկ անտակ ու շատ լին թոնկիկի, որի մէջ անողական վառած է կրակը: Եւ յախ ծախողի ազգն մտածում է. քանց իմ հերը տարեկտեւած դէտաւրէն է բնկում իր յախ ծախելու. համաւ. շատ աղանջան բան կ'անի, որ իր յոխը դժոխքի տիրոջը լսու. գնով կ'ոյնի: Ի՞նչ անէ, վրնց անէ ազգն, որ էս նոր լսած բանիցը՝ բան հանէ. վերջապէս դարբնայի գալիս է վարպետի մօտ, որ իր միտքումն անցկոյտած բանը խոտտովանի: Արդարեւնէլ մտածում է. երեւի դժոխքի մեկնութեանը լու. չարոս. ու ասումն սղին. մի՛ վախենալ օղի. թէ ատածս լու. չհատկացար, մէկէլ կը մեկնեմ. քեզ համա դժոխքի շէնքը:

Եւ վարպետ. ի՞նչ կուլի՝ որ մէկ բանի իօսք ասեօ դըժոխքի տիրոջը, որ ինչ բան նրա համա յախ հարկաւոր ընի, ինի մեզմէն տանել տայ:

Բնականութեան:

Տարբութեան ունեցող երեխն շատ երկար կը խնայ հեւանութեանն, թէ նրա դուրս ուսը կ'ազգէր:

Տարբութեան ունեցող հեւանի համար՝ թէ կատէ՞ ո՞ր լուծողական գեղը կու շահ անէ. գեղաւարդի ձեթը հա-

քաղթիւն ունեցողի համա՝ որ լուծողականը է ֆառակար-
Սնամարթի չափն:

Երբ ձիւ կտրած երէտի համա՝ ո՞ր կերակուրը է ֆառ-
յանը հացը, գետնախնկորը, լոթն ու փառը:

Օրոշումներ չափման:

Սեկը մէկէնքը պարտքի փող մանկէն է խնդրում. Հիմի
էդքան փող ձեռաց չունիմ, պատասխանում է քա. Թէ ե-
րեք մանկէթով քոյ քանը գլուխ կրտսնես, աչքիս վրայ,
տամ. Եւս լաւ կռչի, ասա փող ուղղորդ, տո՛ւր ինձ էդ
երեք մանկէթը հիմի. մնացածնէլ չի կորչի. քեզ վրայ քի-

Երաշխանութիւն:

Սէֆն էլ մէկէնքը պարտքի փող է ուղում. Եւս աք-
մաղան բան ես տաւմ. տա՛մ ես քեզ, պարտն՝ չիմ ճանչ-
նայ, Թէ օ՞վ ես Օրհնած. ես էլ հեղու համար փող ու-
գելու քոյ մօտդ եմ՝ դալի, որ ինձ չիս ճանչնում. Թէ դուն
էլ ինձ ճանչցիլ էիւ, ուրիշներուգես դուն էլ ինձ համա քոյ
փողը կրինայիլ:

Յանուարի Պատարան:

Խեղճներէքը մէկը կանչել է սալի մկուրք մերանող, ու
ասումէ նրան. սէտքէ իմանաս, որ շատնաղըս աչտանց որդի
եմ. Թէ մկուրքս հաղէս իմիւր սնես, որ չես կորի կաշիս,
մէկ սոկի կըտամ քեզ. Թէ չէ ու, էս երկու փշտոմիւրը (1)
տե՛սնում եմ. քեզ շանդէս կըստտակցնում. Սի՛ փախենա
ա՛ղայ. ասա մկուրք մերանողը, ու իր բանը՝ անկորել զլուխ
երի Տօ՛ւ. Ը՞նչ սնուհ սիրտ ես ունեցի, ասա. հն խեղճը.
մի՞ Թէ չը փախեցայ փշտոմիւրիցը. որ քոյ քանը համարձակ
կատարեցիք, ու ձեռքդ էլ չըղողայ ահիցը. Բա՛յ ինչեմէն
կը փախենայի, որ քոյ զլուխը իմ ձեռքս էր. պատասխան է-
րիտ մկուրք մերանողը. Թէ պատահել էր՝ որ կաշիդ չան-
գաւել էի. էլ ի՞նչ ասել կ'ուզէ, որ ճիտդ էլ դուս կըկտրելի:

Երաշխագ Գրեան:

Սէհաղնայ 1 տղարեւելանց Բաղասարծանը Նեմուանի
պտուղն՝ բալում Ժամանակէ, որ փայելում ենք. քանի՞ տե-

(1) Կախանայ. արքայական:

ասի սխումնացու և օգտաւէտ գրեանք տպագրիցան : Այն
 ցեալ 1849 ամի՝ Ղեմարանի Հայոց լեզուի Աւթաթաթեան
 ՚ի լոյս ընծայեց մեկ որսառնական խնամքով, որ է՝ հաւաքուած
 զանազան շարադրութեանց նախնեաց և ոյժմեան հայկառա-
 նից, ըստից հարստութիւն կաշեկերայ : Վերջեցիկ տխրատա-
 լութեան ՚ի պլախ հոսեալ : հանդիման զմէ ամենայն գրա-
 սիրաց ցանկացի և ամենայն Հայք իւրեանց համար պար-
 ծանք պիտի հանդիման այն իւրեանց ամեն և իւրեանց զա-
 ւակաց ձեռին տեսնել : Սակ ոյս 1850 թուին ՚ի լոյս ըն-
 ծայցաւ : Այն անուանեալ պիտի, որ միւր Հայոց ազգի
 զանազան հին առերթու և երգերու հաւաքուած է : Սորա
 վերայ տրծան էր երկուր մտածութեամբ իրակ, և մեր ող-
 ակ աչաց առջին նորա պոետանուարութեան մանրամասնա-
 րար ընել, իւրից դեռ ևս ժամանակից էր : Այսին կարող
 երբ համարձակ ասել, որ ոյս բառաբերալ ազգաց մէջ
 տրայիտի աշխատարարութեան վաճառ վարձն կ'ընի կոչումն
 Ստեփանուրան :

Այլ, Ազգայն և Ազգայն

կամ

Ազգայն անմարտական

Ինչ մեկ օր՝ արածուծէր գաղաւթը,
 մեկ Ազգայն էլ՝ կրկնուժ՝ էր՝ մօտուժը,
 յանկարծ վազեց՝ բարտեման՝ մեկ Ազգայն,
 օրտակ ինչն՝ ահ և երկիւղ՝ դու մահաւան
 Եւ միջոք՝ Ազգայն կանչեց՝ կուրկիկու,
 շատ թող համեց՝ թօթ ափսոսիս իւր՝ թեւերու,
 այս ձայնն խկի՝ չէր դուր գոյն՝ Ազգայն,
 երեւր գարնուց՝ դնաց թափուժ՝ իւր մեղմն
 Ինչ կարծեց՝ թէ նա իրեն՝ վախեցաւ,
 պաշտ անկեց՝ և հոսեմէն՝ վաղեցաւ,
 երբ Ազգայն՝ բեզարեցաւ՝ շուռ եկաւ,

եւ աղբարի՝ տըւեղ զիւրդը՝ չ'անտաւ,
 վաղի՛ բռնեց՝ ի՛նչ քի դից՝ տիւեցաւ,
 խեղճ իմ էջը՝ հողին տաւաւ՝ զրաւորով,
 Այսպէս շատ մարդ՝ երբ էր տեսնէ՝ որ մէկը,
 շուտ չի յարմար՝ անիւնէջ մարգարէ՛ն իւր միտքը,
 էր կարծէ՛ թէ, նա իրանունի վախ ունի,
 անկեղ վերքը՝ անա թէ փայման՝ ո՛ր ի կուրի-

Թաղի մասեր ընդհանուր

Արժին էրբ որ մեռաւ, Թաղաւոր ժողովարան, և նորա
 ձախն իւրեանց Թաղաւորը դրին Այս ճոհիւ Արժին՝ որ նոր
 Թաղաւոր նստաւ, կամեցաւ իւր Թաղաւորութիւնն անտա-
 նել։ Հրամայեց որ իւր դպրին դան, և իւր հետ միասին շրջին
 իշխան բաղէներն, և առաջին օրն Թաղաւորին հետ ման դարա-
 դնային։ Արտորդն ընկան այս նոր Թաղաւորի ետինէ, դրին
 ախանութը, և բռնեցին Թաղաւորին բաց դպրէնէն զիւր
 Թախն յան, ուղանալէներն կտարտեցին, և Թաղաւորին արտա-
 ջին Արիւորդ օրն եկան մերանէն (պարս, ջին, չարազան,
 չարսոս,) և Թաղաւորին տարան մանգարա։ Արտոր Թաղա-
 ւորն ընկաւ, փորձու թեւան մէջ, շատով Թախիւցան կտար-
 տեցին, կտարտեցին, Թաղաւորին արտաւ ջին Այսպէս բանի որ
 որ Թաղաւորը կամեցաւ դուրս դաւ, հետը առաւ, այնպէս
 հզոր Թաղաւորն, և անկեւս մեայ։ Այսպաղէս եկան աղ-
 ճաւներն, տարաւ Թաղաւոր՝ դուն մեր տէրն եւ, մեկը բո-
 ժողովարդն ենք, ինչպէս որ այլ Թաղաւոր դաղաւոր հա-
 ւատայիր, մեղ եւ տխուր հաւատաւ, մեղ հետ եւ պիտի
 դուրս դաս ման դարաւ Թաղաւորն չկամեցաւ իւր ժո-
 ժողովոյ սիրան միտարել, զնայ նոյա հետ մանգարա։ Այս-
 աւանէն տարան իւրեանց Թաղաւորին մեկ սորի վերայ
 նստեցաւ ջին Արտորդն չգեց իւր ախանութն, և բռնեց Թա-
 ւաւորին Այսպէս նոր անիւնէրան միասին վեր Թաւան, շատ
 կանչեցին, շատ գաղաւթուրէն արին, բաց Թաղաւորն ոյժմ՝
 եւ նստած է դախութի մէջ։

Այսպաղէս եկան իւրեք

Մեկ անցարտի մարդ Մեկը գալիս է Թախիւցաւ Ար-
 դանօժողին (մարտաւանէն) անցեկեւորաւ, տեսնաւ է որ

ըրբ ահուամբ ձուկն են բռնում. մօտիկ է գնում, անհետանէ
որ ձուկն բռնեցին, հոգի մերայ կիսակնն, էլի դամբ են գը-
նում, էլի ուղում են ձուկն բռնել: Այս զարկոյ մարդն,
առում է ձուկ բռնողներուն, եղբայր, հերիք է ինչ որ բռ-
նեցիր, այս բռնածն կերէք, ծախեցէք, յետոյ էլի կ'ըմէք:
Չկողմնեմ անկում չեն գնում, էլի դամբ քաշումեն. էլի
նկնեմ ջրի տիւումը փռումեն ճարը կտրում է այս զարկի,
սիրում է աստուծոյ սղաչել, որ էլ ձուկ չ'տայ. և սկսում
է տեղ: Աստուած տայ, որ էլ ձուկ չ'բռնէր: Չկողմնեմ դա-
րն են, սիրումեն սրան ծեծել, և հարկադրում են որ սոհ,
թէ աստուած բարաբաթ տայ: Այս խեղճ մարդը կարծում
է թէ այս երկրի տաճրո թխանն այնպէս է, որ ինչ որ տես-
նէ, պիտի առէ: Աստուած բարաբաթ տայ. սիրում է կամայ
կամայ քաղաքին մօտիկ գալ, և տեսնում է որ մէկ հաս-
մեռել են տանում, ասում է: Աստուած բարաբաթ տայ:
Ելի սրայ կնձումը խփումեն, և առում են, ասում պարմի հո-
գուն: Սէրի էլ առած է գնում, տեսնում է որ մէկ
սաւակած էլ են թրեփում. ասում է, մղորմի հոգուն: Քար-
դիք կարծում են, որ իրանց ծաղը է անում, սկսում են
լաւ ծեծել, և ասում են. ասա փիւնի, էս ինչ փխ է հո-
տում: Ելեղձը տառում է մարումը, թէ հարաթէ այս է տղա
երկրի տաճրո թխանն: Երբ որ բաղնիսներուն մօտանում է,
տեսնում է որ մէկ թաւաղի հարս բաղնիսն դուրս է եկել,
գնում է առն: Սօտից անցկենայր. ժամանակն, ասում է.
փիւնի, էս ինչ փխ է հոտում: Արաճեցանիւն մեկ լաւ են
տեղէլ ջանդրումեն, և ասել են տալիս. թէ անուշ լինի:
Մէկքի էլ առած է գնում, տեսնում է որ մէկ բանի հար-
փած խմբէնիւր կոխ են անում և թախում են. այս զարկոյ
բարձրաձայն ասում է, անուշ լինի: Խմբէնիւն թախում
են փէն, ծեծում են, և ասում են, ասա, փիւնի, էս ինչ
փխ էր հոտում: Խեղճ վարկայը կրդում է անում լաղով, թէ
այդ էլ ասի, բայց քօթակնն չապատեցայ:

Հարկադրում:

Սեկ իշխան ունենում է մեկ բաղնի (պարօղղան),
որ ամէն տարի կտրանդի օրն մէկ հաս վարդ է բերում իշ-
խանին լնծայ: Իշխանն տեսնում է, որ թէպէտ վարդն շատ
պայծառ է, բայց մէկ տեղ լաքայ ունի, հարցնում է արդ-

տիգրանին, թէ ցոյս լճնէ ընթաց է վարդի վերայ: Պարտիզ
պանն պատասխանում է. իշխանն ողջ լինի. մէկ բլրուի սո-
վորու թիւնն է արեւ, երբ որ վարդն բացվում է, դալիս է,
և կուռցով վարդի մէկ թեւը, ետեւորեալ ծակում է: Իշ-
խանն ծիծաղելով օտում է, այն բլրուին էլ իւր հասուցումն
կ'ստանայ: Սակայն տարին պարտիզպանի որդին բազի մէջ ահա-
նութ է ապրում, բլրուին թնուում, և կալանդի օրն ուր-
տիգրանն տանում է վարդն իշխանին փեշքաշ: Իշխանն
տեսնում է, որ վարդն ընթաց չունի, հարցնում է պատճառն.
պարտիզպանն ուշախոս թեամբ պատմում է, որ ինչպէս իւր
որդին յառաջագոյն ահանութ սարքերով, բուլլում լին բւ-
նեց, և վարդն ստանալէ մնաց: Իշխանն վերադառնալով ծիծաղելով
ասում է. որ քո որդին էլ իւր հասուցումն կ'ստանայ:
Մէկ օր իշխանն պարտիզի մէջ մանգալու ժամանակն՝ տես-
նում է, որ սրբորդպանն լաց է իրում. դալիս է մօտ,
հարցնում է, թէ ինչ լճ համար ես լաց իս: Պարտիզպանն ա-
սում է. թէ մէկ օձ որդւոյս կիւնց մեռաւ, կնաւոր
համար եմ լացիս: Իշխանն օտում է, թէ օձն էլ իւր հասու-
ցումն կ'ստանայ: Մէկ օր ես տեսնում է իշխանն, որ պարտիզպանն
բաղջի մէջ ըսն է թաղում. մօտիկ է գնում հարցնում է. թէ
այդ լճնէ ես թաղում: Պարտիզպանն ուրախութեամբ ասում
է, թէ այն օձն, որ իմ որդուս կիւն էր և ազնեւ էր,
եւ հիմի ազնեւցի, և սցաւեղ թաղում եմ: Իշխանն ասում է.
ուրեմն դու էլ քո հասուցումն կ'ստանաս: Մէկ օր իշխանի
քնտանիքն՝ կանոց ք, աղջկուք, դուրս են դալիս բաղջումն
մանջալու. երբոր դալիս են հաւուքի մօտ, կամենում են
ջրի մէջ ընդանալ: Սպասուորք մանեն գալիս, որ չլինի թէ
բաղջոցի մէջ մարդ թաք կեցած լինի, որ իշխանի կանոց
մեքկութիւնն տեսնէ: Իսկով՝ պարտիզպանն հիւանդացած է
լինում. և այն օրն դուրս է գալիս, նստում է արեւոյ տա-
քութեան տակն, որ փոքր լին յաւայթութիւն ստանայ. ու է
խանութ, որ իշխանի քնտանիքն բաղջումն են. և ապաստորքն
եւ չեն տեսնում օրան՝ որ նստած է մէկ քննումը: Ըն-
ջկիւրքը միտի առանց ծածկութի տիտում են բաղջոցի մէջ
վաղ վալ: Յանկարծ մէկն տեսնում է որ քննումն պարտիզ-
պանն թաք է կեցած. իսկոյն գնում են. իշխանին իմացն օ-
տում. և իշխանն հրամայում է որ պարտիզպանի աչքերն

համարն է համարմ եմ Սէի որ սրբաբանացն զնուս է իշխանին առաջ և առում է իշխանն որք լինի, միտք է, որ ես վարդն ընդում էի քեզ համար փեշքար, և բլբուլին գանգատի անում, դու ասացիր ինչ բլբուլն իւր հառաջունն կ'ասանայ, և ասացաւ Մի՛ թէ իմ որդիս բլբուլն բանայ, և վարդն մնայ խառն, ասացիր՝ նա ես իւր հառաջունն կ'անուս, և ասաւ Օճա՛ որ իմ որդուս բալան էր, դու ասացիր թէ օճն էլ իրանն կ'անանայ, և ասացաւ Սիրճապէս ես որ օճին արանեցի, ասիր թէ դու էլ քո հառաջունն կ'անանաւ, ասացիր Քոյց՝ ի՛շխան, կուգայ ժամանակ՝ որ դու էլ քո հառաջունն կ'անանաւ:

Երբեք ու Կարոտ:

- Բախճք ասաւ եկաւ հառախն և ասելոյ բարեւ եղանքս
 Կարոտ: Բարեւ քեզ
 Էրեմի: Ի՞նչոյց ասա՛ տեսնեմ, դու՛ որ մեր աղղիչն ես ի՞նչ
 չու ես հարկն պատիկ մնացել, ու ինձպէս չեմ մեծացել
 Կարոտ: Ի՛նչ եղացար դու անհոգ սար ու գոշաբեր ես մանկ
 դպիս. ու ես մարդու ձեռն եմ ընկի. հեղու հա
 մար պատիկ եմ մնացել
 Էրեմի: Ի՞նչպէս թէ մարդու ձեռնն ես արե՛ ինձ մէկ շունց
 ասաւ, թէ՛ մարդքն ի՞նչ է, կամ ո՞վ է, որ քեզ
 հարկն պատիկ է
 Կարոտ: Ի՛նչ քիս փայ. համն ցէք, շունց ասա՛ քեզ մարդք
 Բախճք ու հառախն եկան տեսնե որ մէքու մէջն
 մէկ մարդ փեռ եր կարում կայնէր ձեռնն. Կա
 տուն ասաւ՝ ահա՛ սո է մարդին Բախճք մօտիկ
 եկաւ, ու ասաւ՝ բարեւ քեզ մարդ
 Կարոտ: Բարեւ ձեզ
 Էրեմի: Եսա՛ տեսնեմ ինչ գո. ո՞վ ես կամ ի՞նչ գո. դուստ
 որ էս մեր աղղիկանին զրկում ես. որ հարկն
 պատիկ է մնացել
 Կարոտ: Իմ դուք մօտս չէ. ասան է. թէ հասեղ եր ելի
 շունց կրտսցի
 Էրեմի: Կամ ու քե՛ր տեսնեմ ի՞նչ բուն է քո դուստ
 Կարոտ: Կիրկեցի ու կրկեցի անմ փայ թէ դու հասեղ
 չմնաս, ու էրժամ մինչև իմ դառնալս:

Արարիչ. Քեզ խօսք եմ տալիք, որ կըմնամ էս տեղ. և եմ գնալ
 Մատուց. Եղբուհի եմ, որ մնալու եմ գալս կըմնաս ինձ էս
 տեղ և եմ:

Այսինքն. ի՞նչ անելու կարգ ունիմ. որպեսզի տեսնեմ:

Սարգս. Եւ քեզ երբեմն ուտել կ'օտամ' էս բաղէս. Սարգս. ինչ անի, զի'նչ անի, որ առիւծի փորձանքէն որդի ծնի. մեր սուսն կապինք. ու մէկ մեծ դերանի ծնըք. ճգրեց, ու սօցին խմեց. յետոյ առիւծին ստաւ. քո երկու առջիկ ոտերդ զկ'ն էս ճգրածի մէջը. Եւ որ առիւծը միտմիտ կատարեց էօ մարդ աւ ստաւը, ու ստեղծը դրեց զերանի ճգրածի մէջը. մարդը սօցին համեց ու դերանը կ'սկսէ հաւի տռեց առիւծի ոտները. որ սա՛ էլ չկարողացաւ շտապ մտաւ դալ:

18-1-70. | 9a 1/2, 1000 ft. 200 ft. 1000 ft.

Այս է. հրամանը եւս ամա՛ մէկ բան էլ պահաւ է
 ինքն էր պահապարդ էլ թաւաւանդա՛ւք. Աստուծո՛ւ տես
 նում՝ է որ մարդը խեղճ առիւծի գլխին ի՛նչ փար
 ձանք է քերելու. ումա՛ դուրսը քարէն կուտոյ, ու
 նրանց բռնի մէջը չի խառնուի. Հիմիտիկեթ ասու
 մարդը՝ ու վեր աւաւ մէկ լծողի փետ. Էնքան տուք
 ու ասաք երբա՛ առիւծին, մինչեւ որ դուռն եկայ ու
 միջի մարդու թխն արեցիք նրանց համար. Այդ որ
 մարդը ձեծիցո՛վ կտապաւ. ասաւ առիւծին այսու
 հետեւ չես մնաւնոց ի՛նչ ի՞նչ է մարդու զոգը
 Առիւծը երբ տեսաւ որ մարդը ձեծիկըրդ դա
 ղաւոյցաւ, ու նրա մօտիկ պաւկեցաւ, փետնէլ էր
 մօտ դրեց. հարցաւք կտուէն. ինձ էլ որ քու չափ
 շնն. կրթողն՝ որ իմ ճանապարհքն դեամ. Թէ
 էլի պիտի ձեծն, կամ էլի պիտի հասեղ մնամ
 Աստուծո՛ւ պատասխան տուեց. ի՛նչ խօսք կ'ուզէ, որ
 քոյ մարթաւմէնէլ՝ ձեռք չի փշրտնիս. Աստուծո՛ւ մէջ
 կարաւ. առիւծը ի՞նչ կն աատ եկաւ, կամ թէ
 մարդը ի՞նչ բան շահաւետ տեսաւ. Էնէլ թո՛ղ
 կարգադրը փայլ ընդիւր. Ը՛հէւ Սո՛ւգ. Ը՛հաղ:

$\frac{1}{2} \times \frac{1}{2} = \frac{1}{4}$

Տե՛ղ Բարդ, Գնաց իր պարտքսնեմիրոջ մօտ, ու տե՛ղաւ որ

մարդը տանը չէր։ Հարցուց նրա նշանածիցը։ «Երեք
մարդը, ինչիկը ասեց. իմ մարդը գնաց փող աշխատելու։
Ըստ տեղնեմ ի՞նչ պէս պիտի փող աշխատի նա, հարց
ուց պարտքոստէրը։ Եստ հեշտ, պատասխան տուեց կի-
նը. գնաց՝ որ մեծ ծածկի ասիւնքը փուշ ջանէ. երբ կրտե-
ծանան փուշերը՝ բախկակի բեռնեքիցը բխու միշ բածկակ
կրտեքին. յետոյ իմ մարդը էս բածկակը կրհաւարէ, կրտե-
քէ տուէ. ես բածկակիցը գողով ու մտնելով կ'զարմեմ
կտաւ. կտաւը կը ծախէ, ու քոյ պարտքը կրտայ։

Ես պարտատէր մարդը ծիծաղեցաւ։ Ի հարկէ կրծիծա-
ղես. քունդը քեզ կուհամիւ, ամա՛ էլի փոյ մեր մեղքը։

ԼՂԷԷ. Ստեփաննիւս ԼՂԷԷ. Ստեփաննիւս

Տոյստարան ծախք։

Սա օրերս Փարեղ քաղաքումն մէկ շատ պատիկ աղաց
հօրեցը ու մօրեց որբ էր մնացած։ Տղի հօրեղբայրն՝ որ Սեֆա
գետի վրայ նաւասէր էր, նրա փրայ գտնւած ունեւորով՝ իր մօտ
մերկալու, և սրօրոյով նաւի ներքի ռեֆաներից մէ-
կումն դրաւ։ Ըստ մարդը մէկ օր նաւի մէջ բնից որ ներքեւ
աղէն լայն է ու գոռակ, բայց կարծելով լծէ միայն աղի
լացն է, այնչափ մաքրէր գնում։ Ետեւն աղի ձայնը որ
ստատկարու, ստիպեցաւ իր պատիկ որպէն ներքեւ ուրաղել-
որն որ ներքի գնալու. պէս՝ սպին օրօրոյնն մէջ արխնդուց
տեմնելով՝ սարսափեցաւ, ու այրողելով վեր վազեց, ու աղի
փշակն խնայարաւ հօրը։ Ետասէրը շտապով ներքեւ գնաց,
և ինչպէս սրօրոյնն մօտեցաւ՝ աղի վազելից մեծ մաւին խռաւ
փախաւ, ոյն որ աղէն խեղճ որբ աղի բոլոր երեօք կերած
էր. նաեւ շիւի ոսկորը կրծէր՝ հնախ՝ որ տղի ուղեղը ե-
րկու մէջ։ Որչափ որ աշխատեցան՝ չկարացին աղին մէկ ձոր
անել, և անմեղ մանուկը չարաւար ցաւերով մեռաւ։

ՏՓԻՄ.

Печатать дозволяется :

Венсору Селищеннаго І. Орбелі. Септэбрэ 9, го.

Հրատարակէ Լեւոնա Լեւոնի Տ. Գաւ. Պատիմական.
Ի Տպարան Տեառն Գաւրեղ Աւետիսեան Պատիմական.